

Maráz, Karel

Panovnická a státní sfragistika

In: Maráz, Karel. *Sfragistika : studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 70-95

ISBN 978-80-210-7143-8; ISBN 978-80-210-7146-9 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131291>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PANOVNICKÁ A STÁTNÍ SFRAGISTIKA

Panovnická sfragistika náleží mezi nejvýznamnější a okruhy sfragistiky. Rovněž v českých zemích je panovnická knížecí pečeť nejstarší (vyjma nejisté pečeti sv. Vojtěcha), právně plně autentická i pro další složky společnosti ve věci třetí osoby, podíleli se na ni nejmohutnější umělci, stala se vzorem pro ostatní členy středověké společnosti, kteří se jí – zejména velikostí a honosností – snažili alespoň přiblížit, velké pečeti náležejí u nás vůbec k největším.

Počátek české panovnické sfragistiky začíná v 11. stoletím a končí v roce 1748, kdy Marie Terezie zrušila samostatnou českou dvorskou kancelář. Zrušením České dvorské kanceláře nezanikla pečeť jako ověřovací prostředek panovníků jako taková, nicméně přestala existovat samostatná pečeť českých panovníků a české země byly zahrnuty do souboru ostatních států monarchie. První originály knížecích pečeti však známe až ze století 12. a jsou spjaty s knížetem a pozdějším českým králem Vladislavem II. (I.).

Na počátku naší souvislé řady knížecích a královských pečeti stojí samozřejmě pečeti přemyslovské, kterým v našem výkladu budeme věnovat poněkud více pozornosti. Není to dáno jen skutečností, že jsme díky pracím i pečtní materii publikované v Českém diplomatárii o nich vyrozuměni nejvíce, ale konečně jedná se o jedinou domácí panovnickou dynastii.

Na počátku této řady stojí pečeti prvního krále **Vratislava I.**, jež jsou ale falzy. K tomu, že Vratislav používal nesporně typáře pravého, nás opravňuje podoba všech čtyř dodnes dochovaných padělků, jež se vyskytují v archivech sice několika církevních, na sobě nezávislých institucí, ale při komparaci, je naprosto evidentní, že musely napodobovat jednotnou předlohu. Existují ovšem i padělky Vratislavových předchůdců na knížecím stolci, např. knížat Boleslava II. či Břetislava I. v břevnovském benediktinském archivu.

Další osobou, která zachovala pečtidlo, byl druhý český král, **Vladislav II. (I.)**. Není to jistě náhoda. Z titulu krále již vydával listiny a ty pečtil, musel mít hlavní sídlo atd.

Vladislav zanechal i první pečeť knížecí, která je u listiny Friedrichem v CDB datovaná do let 1146–1148. Pečeť nese pro další přemyslovskou sfragistiku dosti typickou pečtní legendu s textem + PAX SCI WACEZLAI IN MANV DVCIS

VADIZLAVS. V pečetním poli vidíme na první pohled knížete sedícího na stolci s kopím s praporcem v pravici a normanským štítem v levé ruce. To by teoreticky mohlo vést k domněnce, že se jedná o skutečně vládnoucího knížete. Vyobrazená postava má ale kolem hlavy nimbus, znamená tedy věčného knížete, čili svatého Václava.

Druhý typ je již královský, dochovaný u listiny z roku 1160. Má též kulatý tvar o rozměru 80 mm, je to pečeť dvoustranná mincovní. Na líci je vyobrazen panovník na stolci (trůnu) bez opěradla, v obou rukou drží liliovitá žezla. Na rubu na stolci (trůnu) sedí svatý Václav s kopím a gonfanonem a normanským štítem. Legenda nese heslo ze svatováclavské strany + PAX REGIS WLADIZLAI IN MNS SCI WENCEZLAI. To se pak stalo v podstatě typické pro naši sfragistiku. Je zde vyjádřena státní ideologie a panovníkova propaganda, kdy mír ve smyslu míru a klidu a právního řádu toho kterého panovníka, je v rukou sv. Václava. Třetí typ 1165 se podobá druhému. Na rubu se objevuje sv. Václav s praporcem a štítem. Pečeť je veliká 81 mm. Čtvrtý typ se nachází u listiny z roku 1169 a jedná se o pečeť z červeného vosku o velikosti 85 mm. Na líci je sedící panovník na trůně s insigniemi – v rukou má malá liliovitá žezla. Na reversu je sv. Václav. Pátý a poslední typ pečeti z roku 1169 přináší opět majestátní avers a svatováclavský revers.

Vladislavův nástupce **Soběslav II.** používal jediného typu pečeti o velikosti 85 mm, majestátně-svatováclavského, jediným rozlišovacím znamením obou si velmi podobných pečetních obrazů je nimbus kolem hlavy na rubu pečeti. Pečeť se objevuje v letech 1174–1178. Legendy jsou poměrně výstižné a jednoduché, totiž +SOBEZLAVS . DEI GRATIA BOEMORVM DVX, resp. + SANCTVS WENCEZLAVS DVX. Pečeť je k písemnostem přivěšena v letech 1174–1178.

Po Soběslavovi přichází období nejistot a válek mezi Přemyslovci. Počínaje knížetem Bedřichem pečetní obraz našich knížecích pečeti reaguje na nepřilíš stabilní politickou situaci. To se projevilo rovněž dosti nestabilním pečetním obrazem. U knížete **Fridricha (Bedřicha)** nacházíme dva typy pečeti, přičemž jsou si oba dosti podobné a liší se pouze v detailech. U prvního typu z roku 1185 je v pečetním poli stojící kníže s kopím a gonfanonem v pravici, na rubu se objevuje sv. Václav. Pečeť je přivěšená. Druhý typ, který se dochoval v jediném exempláři z roku 1188, se liší provedením (tvarem) některých písmen legendy. Rozměr činí 85 mm.

Ota pečetil rovněž dvěma typy pečetidel. U I. typu – jeho jediného dokladu k roku 1189 – je Otova pečeť rubní, lící náleží kněžně Heliše. Knížecí pečeť je opět pěší s praporcem a štítem. Na druhém typu z roku 1190 je mincovní pečeť s přším lícem a obrazem sv. Václava na líci. Velikost aversu činí 85 mm a velikost reversu 81 mm.

Přemysl Otakar I. po dobu své prvním krátké a knížecí vlády v letech 1192–1193 opět vyobrazení knížete poněkud inovoval. Zatímco sv. Václav zůstal zachován, kníže je zobrazen jako ozbrojený jezdec na koni; jde tedy o jezdeckou rytířskou pečeť. Ač jsou obě pečeti veliké pouze 59 mm, jejich legenda je dostatečně prestižní a sebevědomá, když na líci nese text DVX PREMIZL a na rubu SANCTVS WENCEZLAVS. Pozornost však ještě zaslouží pečetní obraz jezdce na koni. Na jezdcově štítu se totiž objevuje první heraldická figura našich panovníckých pečetí vůbec, a to je orlice. Její interpretace není zcela nezpochybnitelně jasná, jedná se zřejmě o symbol sv. Václava a přeneseně možná i symbol státu.

Přemyslova vláda neměla dlouhého trvání a tento budoucí třetí český král byl vypuzen do ciziny. Na knížecí stolec dosedl ambiciózní **Jindřich Břetislav**. Používal dvou typů pečetí a projevila se na nich pozoruhodná skutečnost, že se v ruku tohoto Přemyslovce se koncentrovala v jeho době nejvýznamnější moc v českých zemích. Jedná se totiž o knížete-biskupa. Jindřich Břetislav byl totiž nejen českým knížetem, ale rovněž pražským biskupem. To mělo důsledek v pohledu na právní závažnost autentičnosti a plnou prokazatelnost a validitu biskupské pečeti v českých zemích. Právě onou skutečností, že vlastně na rubní straně biskupské pečeti se nacházela pečeť českého knížete, způsobilo, že od této chvíle se na biskupské pečeti pohlíželo jako na pečeti s plnou právní průkazností. První typ pečeti je používán v letech 1194–1197 a na aversu je biskupská pečeť zatímco na reversu knížecí, v daném okamžiku pěší s korouhví v pravici a levicí se opírá o štít. Na druhém typu, doloženém jediným exemplářem z roku 1194 je totéž schéma, jen písmena legendy vykazují rozdíly provedení. Ta zní: + HEINRICVS.DI.GRA. BOEMORVM DVX.

Vladislav III. Jindřich se ujal vlády po smrti Jindřicha Břetislava. Byl mladším bratrem Přemysla Otakara I., dobrovolně mu však odstoupil vládu v Čechách a odešel na Moravu, kde se spokojil s titulem markraběte moravského. Na Vladislavovu knížecí vládu ukazuje zlomek jeho knížecí pečeti, na němž se objevuje ozbrojený jezdec na koni. Zda to byla pečeť jednostranná, jak se dnes zdá, nebo je jen její revers poničen, nelze s naprostou jistotou říci.

Přemysl Otakar I. se nyní ujal vlády podruhé, po letech 1192–1193. V literatuře existuje předpoklad, že do doby než byl korunován, nechal si pořídit typář, který byl provizorem. O jeho podobě však informování nejsme, nedochoval se. Následují čtyři typy pečeti, kde dochází k ustálení pečetního schématu. Na aversu je vždy panovník sedící v majestátu na trůnu, na druhé pak na stolci sedí svatý Václav. Počínaje V. typem má světec v ruce ratolest jako palmu mučedníků. U Přemysla Otakara I. nesmíme rovněž zapomenout na zlaté buly, kterými jako jediný přemyslovský panovník pečetil. Jednalo se o otisky nejméně dvou typů, které – soudě podle koroborací použil nejméně pětkrát. První typ je dnes dochován ve vatikánských archívech a odpovídá III. typu pečeti královské, s typologií pečetního obrazu majestátně-svatováclavskou, datován je k roku 1217. Druhý dochovaný typ, odpovídající V. typu pečeti, se nachází na listině v břevnovském klášteře v Národním archivu. Přemyslovské pečeti jsou ještě stylově díly románskými.

Václav I. již za života svého otce používal dvou pečetních typů, které jsou co do typu pečetního obrazu jezdecké rytířské. První z nich je doložen k roku 1224 a jedná se o jednostrannou velkou jezdeckou pečeť vévody plzeňského a budyšínského. Druhý typ je rovněž velká pečeť s jezdeckým válečným motivem v pečetním poli a datovaná je k roku 1228. Václav již je po korunovaci na českého krále a pečeť tedy používá z titulu mladšího českého krále. Je zcela evidentní, že nemohl sáhnout rovněž po majestátu, který byl vyhrazen „staršímu“ králi. Jakožto mladší král byl nucen zvolit motiv pečetního obrazu, který stál pod majestátem, a tím byl v českých zemích typ jezdecký.

Jako samostatný český král používal Václava I. pečeti, kterou zřejmě převzal po svém otci Přemyslu Otakarovi I. s tím, že si dal částečně přerýt legendu pečeti, kde místo jména svého otce nechal vyrýt jméno své. Jednalo se o velkou mincovní pečeť s majestátním aversem a reversem se svatým Václavem.

Pečetnictví **Přemysla Otakara II.** náleží mezi nejvýznamnější v české panovnické sfragistice a to nejen množstvím pečeti. Přemysl za svou vládu vyměnil celkem šest typů pečeti a do jeho doby spadá i zásadní změna v podobě i ikonografii domácích velkých panovnických pečeti. Jeho nejstarší typ pečeti je pečeť moravského markraběte a je o něm pojednáno níže u pečeti moravských markrabata.

Druhý typ ukazuje na splněné ambice přemyslovských výbojů do rakouských zemí. V rámci tehdejších dobových zvyklostí v rámci pietas byl nucen při ujmoutí se vlády v Rakousku a Štýrsku mladý panovník navázat podobou své pečeti na pečeti

předchůdců v rakouských zemích. Při porovnání tak jednoznačně uvidíme jasnou podobu Přemyslova druhého typu pečeti s posledními Babenberky a zejména Heřmanem Bádenským. Přemyslův druhý typ je mincovní, z hlediska typologie pečetního obrazu pak avers i revers jsou obrazové jezdecké válečné. Pečeť má dualistické pojetí, kdy avers vyjadřuje vládu v českých zemích, kdežto revers v rakouských. Již při prvním pohledu zjistíme, že podoba obou jezdců na líci i rubu mincovní pečeti je prakticky totožná, liší se v podstatě pouze heraldickou výzdobou, kterou nese štít jezdce a zněním legendy. Zatímco na české straně mincovní pečeti se tedy na gotickém štítu rytíře objevuje český lev, který doplňuje znění pečetní legendy + PREMIZL.DEI.GRACIA.IVVENIS.REX.BOEMOR, pak rytíř na rubní straně nese štít s babenberským (rakouským) břevnem a doplňuje jej opis + OTACHARVS.DEI.GRACIA.DVX.AVSTRIE.ET.STIRIE.

Tento typ nemá vlastně ani přirozený avers a revers, neboť k listinám nechával Přemysla mincovní pečeť přivěšovat tak, aby avers vždy korespondoval se zemí příjemce listiny. Jinými slovy, pokud příjemce pocházel z českých zemí, byla listina zpečetěna tak, že aversem se stala česká strana mincovní pečeti, pokud však příjemce listiny pocházel z Rakouska či Štýrska, stala se aversem právě rakouská strana mincovní pečeti. Pečeť velkou 86 mm používal Přemysl Otakar II. tedy z titulů mladšího českého krále, vévody rakouského a štýrského v letech 1251–1261. I to je nesmírně zajímavá skutečnost, a to již proto, že od roku 1253 byl Přemysl vlastně již nikoli mladší král, ale prostě král, neboť jeho otec Václav I. v uvedeném roce zemřel a Přemysl nastoupil samostatnou vládu.

Samostatnou vládu odráží ale až třetí typ, který si Přemysl Otakar II. nechal pořídit až po rozvodu a církevní rozluce se svou první chotí Markétou Babenberskou a sňatku s Kunhutou Haličskou i následné korunovaci 25. prosince 1261 na českého krále. Třetí typ, jenž má jeden podtyp, který spočívá v drobné výměně dvou znaků na rubu mincovní pečeti, znamenal výrazný zlom v české panovnické sfragistice podobou pečeti a její ikonografií. Mincovnost pečeti zůstala, ale zatímco přemyslovští králové dosud používali co do typu pečetního obrazu majestátní na aversu a sv. Václava na reversu pečeti, nyní sice majestát na aversu zůstal, nicméně sv. Václava na rubnu mincovní pečeti nahradil ozbrojený jezdec, který nese na přílbě jezdce klenot složeného orličího křídla.

Toto pečetní schéma je novem v české panovnické sfragistice a je proto nutné se u něj poněkud zastavit. Mnoho se nemění na líci, snad jen to, že legenda je nyní dvouřádková. Ovšem rub představuje značný zlom. Vyměnění sv. Václava

za ozbrojeného jezdce je již na první pohled krokem závažným. Jeho hlavním důvodem se patrně stal fakt, že Přemysl Otakar II. již nevládl pouze lidem sv. Václava a ozbrojený jezdec byl snáze pochopitelný Rakousku a Štýrsku. Avšak věčný patron českého státu neopustil Přemyslovu pečeť zcela. Jednak se symbolicky projevuje klenotem jezdce – složným orličím křídlem, které demonstruje symbolickou ochranu Přemyslovi od sv. Václava a je odrazem bitvy u Kressenbrunu. Druhé zastoupení získal sv. Václav na exergue, kde se objevuje textu: + PAX OTAKARI REGIS QVINTI SIT IN MANV SANCTI WENZEZLAI. Pozoruhodné je rovněž to, že Přemyslův kůň nyní nese čabraku, na které se objevují znaky ovládaných zemí, tj. gotický štít s babenberským břevnem na šíji koně, gotický štít s moravskou orlicí na předním cípu čabraky a gotický štít se štýrským panterem na zadku koně. V roce 1262 došlo k mírné úpravě, totiž babenberské břevno se přesunulo z předního dílu čabraky na velký štít jezdce a z něj se na šíji koně na čabraku přesunul gotický štít s českým lvem. Uvedeným krokem došlo k posílení symboliky v rakouských zemích.

Poslední tři typy velké mincovní pečeti Přemysla Otakara II. již typologicky schématem pečetního obrazu zůstaly stejné, čili majestátně-jezdecké. Dochází ovšem jednoznačně k jejich velikostnímu růstu s výjimkou VI. typu, růstu umělecké úrovně pečetního obrazu, přibývání titulů ovládaných zemí a tím i rozvoji heraldické složky. Zatímco IV. typ užíval Přemysl v letech 1264–1270, V. typ, jenž se stal nejhonosnějším a ve dvouřádkové legendě uvádí devět Přemyslem ovládaných zemí, v letech 1270–1277, kdy byl nahrazen typem posledním. Pokud V. typ byl spojen s největším rozmachem Přemyslovy říše a moci a dal mu vzniknout zisk sponheimského dědictví po smrti vévody Oldřicha Sponheimského, pak VI. typ je spojen s největším Přemyslovým ponížením po vídeňském míru v roce 1276. Tehdy se Přemysl musel podvolit Rudolfovi I. Habsburskému a s výjimkou Čech a Moravy mu odevzdat všechny své země. Vznik nového typáře však odkládal až na květen roku 1277 a když jej začal užívat, ukázalo se sice, že skutečně nese jen symboliku Čech a Moravy (a i proto byla legenda nyní jednořádková), nicméně je Přemyslovým umělecky nejpropracovanějším i největším typářem (119 mm). Jeho užívání ukončila až tragická smrt krále na Moravském poli.

Interregnum po smrti Přemysla Otakara II. se vyznačuje tím, že formálně nepatří do české panovnické sfragistiky. V Čechách totiž **Ota V. Dlouhý** pečetil pěším typem pečeti braniborského markraběte a na Moravě **Rudolf I. Habsburský** neměl jediného důvodu vzdát se své pečeti římského krále.

Václav II. navázal relativně těsně po svém návratu z braniborského zajetí na pečeť Přemysla Otakara II. Návaznost po pětiletém interregnu byla důležitá v rámci pietas.

Václav II. pečetil třemi typy velké mincovní pečeti a pečetním prstenem. Zatímco prsten se nám nedochoval, u všech typů velkých pečetí se jednalo z hlediska typologie pečetního obrazu o typ portrétní majestátně-jezdecký, tedy s majestátem na aversu a jezdcem na reversu.

Pečetní prsten byl nesporně prvním typářem, který Václav II. vlastnil. Vzhledem k tomu, že se jedná o osobní pečeť, je to i logické. Fyzicky se nám nedochoval, máme o něm ovšem zmínky ze dvou koroborací, a to k 22. září 1283 a k 28. prosinci 1302. Přestože neznáme jeho podobu, lze ji – s velkou dávkou pravděpodobnosti – rekonstruovat na základě komparace dobových i mladších sekretů českých králů a královen. V pečetním poli se tedy nejspíše nacházela hlava krále z profilu či en face. Je samozřejmě otázkou, zda se v roce 1283 i 1302 jednalo o stejný prsten (typář), avšak s vysokou dávkou pravděpodobnosti tomu tak bylo, neboť Václav asi neměl důvodu měnit osobní pečeť.

Z velkých pečetí je pozoruhodný hned první typ, který je mincovní a z hlediska typologie pečetního obrazu majestátně-jezdecký. Na líci se ovšem objevuje tzv. neúplný majestát, kdy je mladý Václava zobrazen sedící na trůnu, avšak prostovlasý s mečem v pravé ruce a levicí zachycenou za plášť. Meč zde nepochybně symbolizuje nejvyšší soudní moc, zachycení levé ruky za plášť zase symbolické oddělení budoucího krále od všech smrtelníků. Majestát je doplněn gotickým štítem s českým lvem heraldicky vlevo od trůnu. Velmi vhodně s pečetním obrazem koresponduje pečetní legenda, kde nacházíme v rámci titulatury u Václava pouze DOMINVS ET ERES REGNI BOEMIE na aversu, resp. DOMINVS ET HERES REGNI BOEMIE na reversu. Jinými slovy mladý Václav se zde tituluje pouze jako pán a dědic Království českého, nikoli český král. Rub pečeti je jezdecký, je v něm zachycen ozbrojený panovník jedoucí na koni s moravskou orlicí na gotickém štítu jezce a s českým lvem na kopí s banderiem. Kůň nese čabraku, je však prosta heraldické výzdoby. Legenda líce i rubu je dvouřádková a uvádí Václava jako syna kdysi krále Otakara, což se děje jistě v rámci kontinuity a posílení pietas. První pečetní typ si Václav pořídil po návratu z braniborského zajetí v roce 1283 a vydržel mu až do jeho korunovace na českého krále v roce 1297. Velikostně navazuje na poslední typáře Přemysla Otakara II. a měří 119 mm v aversu a 120 mm v reversu.

Druhý typ si nechal pořídit po své korunovaci na českého krále v roce 1297 a užíval jej až do své polské korunovace v roce 1301. Z pohledu typologie pečetního obrazu je stejný jako typ první, tedy portrétní majestátně-jezdecký, nicméně panovník je již vyryt v plném majestátu se všemi insigniemi, tedy sedící na trůnu s korunou na hlavě, žezlem v pravé ruce a říšským jablkem v ruce levé s tím, že do legendy již pronikly první polské aspirace; vedle krále českého se tituluje též jako vévoda krakovský a sandoměřský (DVX CRACOVIE ET SANDOMERIE). Po stranách trůnu se objevují gotické štíty se znameními, takže heraldicky vpravo od trůnu je to český lev a heraldicky vlevo plaménková orlice. Kůň jezdce na rubu nese čabraku se znaky země, tj. Čech, Moravy a Polska.

Poslední, třetí typ je opět majestátně-jezdecký, zaujme však nyní již jen jednořádkovou legendou, kde jsou uvedeny tituly českého a polského krále. Majestát, včetně heraldické výzdoby, zůstává schematicky totožný jako u II. typu, jezdec v podstatě rovněž.

Václav III. pečetil jako uherský král Ladislav V. v Uhrách pečetí, jež byla mincovní s tím, že na líci se jednalo o pečeť majestátní, na rubu erbovní. Předmětným schématem pečeť plně zapadá do uherské sfragistiky. Je však inovována do té doby nezvyklým způsobem. Především je panovník v legendě nazýván Václavem a prvorozcem českého krále. Zde tedy musíme říci, že dochází k rozporu s intitulací listin, kde se obvykle – až na dvě výjimky – nazývá Ladislavem. Současně po panovníkově pravici se nachází gotický štít s českým lvem. Tato heraldická složka, jež uherská panovnická sfragistika na majestátní pečetí dosud neznala, je přínosem Václavovy pečetí. Po něm ji napodobil jak Ota III. Dolnobavorský, tak Karel Robert z Anjou. Současně musíme konstatovat, že Václavova pečeť je natolik jiná od předchozích majestátních pečetí uherských králů a současně tak podobná českým panovnickým pečetím, že je evidentní její autorství u pražského zlatníka, který uspokojoval potřeby kanceláře českých králů. Erb na rubu pečetí zachycoval Uhry.

Po smrti českého krále Václav II. si Václav III. ještě krátce ponechal uherský typář, byť od 19. července 1305 používá typáře českého. Ten v rámci pietas velmi těsně navazuje na třetí typ pečetí Václava II., dokonce tak těsně, že starší literatura soudila, že se jedná o pečeť Václava II., kde v legendě pouhé *secundus* bylo přeryto na *tercius*. Četné drobné detaily v pečetním obraze i legendě lící i rubní strany pečetí nás však vyvedou z omylu. Pečeť byla pro Václava III. vyryta znovu podle vzoru pečetí jeho otce. Uherský typář použil naposledy v říjnu roku 1305,

nedochoval se nám fyzicky, leč ohlašuje jej koroborace listiny. Je to zvláštní situace, protože listina je vydána v Praze. Přesto Václav uvádí v koroboraci, že nemá u sebe svůj český typář, proto používá služeb uherského, jež zde je ve funkci *caerentia sigilli*. Dá se předpokládat, že jakmile 9. října 1305 předal v Brně korunovační uherské klenoty Otovi III. Dolnobavorskému a vzdal se vlády v Uhrách v jeho prospěch, uherské typáře zničil.

Nástupci Přemyslovců **Jindřich Korutanský**, **Rudolf Habsburský**, znovu **Jindřich Korutanský** a do korunovace 7. února 1311 i **Jan Lucemburský** v českých zemích používali provizorních typářů sekretních, v jejichž pečetním poli se nechali zobrazit jen v antickém typu, tedy korunovaná hlava en face u I. typu Jindřicha Korutanského, resp. z profilu u pečetidla Rudolfa Habsburského, který po jeho smrti převzal jako svůj II. typ Jindřich Korutanský. Jan Lucemburský pak zvolil vyobrazení hlavy en face. Můžeme si klást otázku, zda skutečně Jan navázal na Jindřicha Korutanského, uvážíme-li, že Korutanec se do své smrti roku 1335 tvrdošjně tituloval prázdňím titulem českého krále. Spíše se dá předpokládat, že navazoval na Přemyslovce. O podobě sekretu Václav II. víme, byť jen z koroborace, ale v komparaci dobových panovnických sekretů i sekretů panovnic a konečně i drobných suverénu, jaké představuje pečetní gema Mikuláše I. Opavského, se dá soudit, že v úvahu připadal i u Přemyslovců pouze portrétní sekret s korunovanou hlavou panovníka en face či z profilu.

Jan Lucemburský představuje ve sfragistice velmi zajímavou kapitolu, a to hned v několika směrech. Je potřeba si uvědomit, že tento první Lucemburk na českém trůně vládl jak v Lucembursku, tak v českých zemích. Navíc v počátcích své vlády zastupoval krátce svého císařského otce jako říšský vikář v říšských záležitostech, na což disponoval svou speciální vikářskou pečetí.

Ještě jako hrabě lucemburský, hrabě v Laroche a markrabě arlonský používal za života svého otce jednu velkou a jednu sekretní pečeť. Typem pečetního obrazu se jednalo o velkou pečeť portrétní jezdeckou lovčí, typickou pro mladšího lucemburského hraběte a sekretní pečeť erbovní. Jan jich krátce využíval i po nástupu v českých zemích, avšak toliko do své korunovace 7. února 1311 a pouze v lucemburských záležitostech.

Na sklonku podzimu 1310 použil mladý Lucemburk v rámci českých zemí sekretního provizoria, o němž bude řeč níže. Z velkých pečetí pak v rámci pietas navázal na velké pečetí posledních Přemyslovců, kdy si nechal po koruno-

vaci roku 1311 vyhotovit velký mincovní typář s majestátním obrazem na aversu a jezdcem na reversu pečeti. V literatuře někdy zmiňovaná varianta tohoto mincovního pečetidla z roku 1314 nikdy neexistovala; jde pouze o volnou napodobeninu (odlitek) Henriho Gomanda, konzervátora archivu v Lucemburku.

Druhý typ velké pečeti si nechal Jan vyhotovit počátkem roku 1323 v pařížské zlatnické dílně, uspokojující zakázky francouzských králů a princů. Pečetidlo je jednostranné jezdecké válečné a je po stránce ikonografické velmi podobné pečetím lucemburských hrabat, zatímco po stránce formální se nezapře vznik v Paříži a inspiraci pečetěmi francouzských princů. Jeho podobnost s II. typem jezdecké pečeti Filipa VI. z Valois je až šokující.

Čtvrtý a pátý typ vznikly v letech 1324, resp. 1325 a jsou ikonograficky, schematicky pečetním obrazem totožné s typem III. Obraz III.–V. typu tak můžeme pojednat společně na jednom místě. V pečetním poli je zobrazen heraldicky vlevo jedoucí ozbrojený jezdec na koni s taseným mečem v ruce. Na čtvrceném štítu jezdce se střídají český a lucemburský lev, stejně jako na čabrace koně. Hlavu jezdce kryje přilba, jež nese klenot složeného orličího křídla, kuň je opatřen na hlavě klenotem v podobě dráčka. Starší literaturou uvádění VI. typ velké pečeti z roku 1343 představuje opět volnou napodobeninu (odlitek) z dílny Henriho Gomanda a tudíž nikdy neexistoval.

Sekretní pečeť po nástupu v českých zemích vykazují celkem šest typářů, přičemž jsou si obvykle vždy dva a dva velmi podobné. Celkově II. a III. typ (I. je výše uvedený sekret lucemburského hraběte) je typem pečetního obrazu portrétní antický a přináší v pečetním poli korunovanou hlavu z profilu. Čtvrtý až sedmý jsou již heraldické kompozice, vzniklé po roce 1322, které z čistě schematického hlediska spíše opět zapadají do sekretních pečetí lucemburských hrabat než českých králů. Zatímco na IV. a VI. typu nese orlice na hrudi čtvrcený gotický štít s českými a lucemburskými lvy, pak na VII. typu vidíme čtvrcený heraldicky vpravo nakloněný gotický štít s českými a lucemburskými lvy, přičemž na štítu je položena kbelíková přilba s klenotem složeného orličího křídla a odletujícími přikryvadly. Pátý typ sekretu vykazuje takové známky poškození, že se lze toliko omezit na konstatování erbovní kompozice.

Specifik Janova pečetnictví existuje opravdu hodně. Významnou skutečností je redukce počtu pečetí proti poznatkům starší literatury, kdy bylo zjištěno, že

varianta mincovní, majestátně-jezdecké pečeti údajně z roku 1314, stejně jako jezdecká jednostranná velká pečeť údajně z roku 1338 jsou moderními napodobeninami Henriho Gomanda, konzervátora národního lucemburského archivu z 19. století.

Dalším pozoruhodným jevem je výrazný zlom v Janově pečetnictví daný přelomem let 1321 a 1322. Lucemburk tehdy demonstrativně a programově opustil mincovní majestátně-jezdecké pečeti a portrétní sekrety, typické pro české domácí prostředí tuzemských zeměpánů a dal si vyrýt velké jednostranné pečeti a znakové sekrety, které svým pojetím a ikonografickým schématem plně zapadají do lucemburské sfragistiky. Tím demonstroval rezignaci na zdejší poměry a – navzdory tomu, že jeho pečeti i nadále nepostrádaly titul českého krále v legendě, ani českou heraldickou symboliku v pečetním poli – představují schématem jednoznačně pečeti lucemburských hrabat. Nadto Jan vyměnil tři typy velké jednostranné pečeti, a to v letech 1323, 1324 a 1325, kdy však nakonec, dohnán nutností, si ponechal jedinou velkou pečeť – tu z roku 1325 a vydržel s ní až do konce života v bitvě u Kresčaku. Zatímco sekretů používal více, několik paralelně. Sekrety se náhle staly znakovými a nikoli portrétními.

Kvalita většiny Janových pečeti, je vskutku mistrovská, což dokládá i skutečnost, že nejméně jeho třetí typ velké pečeti ryl zlatník z dílny v Paříži, uspokojující zakázky francouzského královského dvora. Podoba pečeti Jana Lucemburského z roku 1323 s II. typem velké – a pečetním schématem rovněž jezdecké – pečeti Filipa VI. z Valois, zatím jako prince, z let 1325 či 1326, je více než výmluvná.

Jezdecké pečeti po roce 1323 jsou i ikonograficky západoevropského nebo chceme-li francouzského typu, neboť zachycují v pečetním poli jezdce s taseným mečem a nikoli s kopím a gonfanonem či banderiem, jak bylo tradičnější u panovníků ve střední Evropě, zejména v Čechách.

Shrneme-li Janovy zvraty v pečetnictví, dostaneme následující přehled. Jako mladý lucemburský hrabě, hrabě v Laroche a arlonský markrabě použil Jan velké pečeti jezdecké s podtypem lovčím a sekretní pečeti se znakovým typem pečetního obrazu. Nesporně obě stojí pod vlivem Jindřicha VII., Janova otce. Lovčí pečeť se pro mladší lucemburská hrabata používala od dob Janova děda Jindřicha VI. a jsme zde vlastně svědky podobné situace, jako i u českých králů, pokud za jejich života již byl korunován na krále jejich syn. Uvést zde můžeme Václav I. za života Přemysla Otakara I. a Přemysla Otakara II. za života Václav

I. Jako mladší králové nemohli sáhnout po majestátu a tak se spokojili s jezdeckým válečným obrazem. Tak stejně mladší lucemburská hrabata nesáhla po jezdeckém válečném typu, vyhrazeném panujícímu hraběti, ale po jezdeckém lovčím.

První zásadní zvrat v Janově pečetnictví přichází na sklonku roku 1310, kdy se mladý Lucemburk vydává do Čech, aby se zde ujal vlády. Bylo zřejmé, že pod dobovým kategorickým imperativem pietas a úcty k předkům i nutností navázat na vládu svých předchůdců, musí této skutečnosti přizpůsobit i typy a podobu pečeti. Dne 30. listopadu ještě svou listinu nepečetí a musí si vystačit se zpečetěním svých poručníků, rádců a předáků české šlechty, nicméně od 13. prosince 1310 již používá své české pečeti. Jde však jednoznačně o provizorium, neboť se jedná o sekret s prostou legendou *secretum meum* s tím, že v pečetním poli je zobrazena panovníkova korunovaná hlava z profilu. Lákavý a na první pohled logickým argumentem by bylo navázání na dědictví Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského typem i formou, nicméně nezdá se to být příliš pravděpodobné. Spíše navázal na sekrety Přemyslovců, které nesporně musely vypadat podobně. Na ty tak Jan navázal zcela programově v rámci velkých pečeti. To však až po korunovaci, do ní používal sekret jako provizorium, jak bylo zvykem v Evropě i českých zemích. Jestliže tedy lucemburská velká lovčí pečeť i znakový sekret náležely lucemburské sfragistice a v českých zemích byly naprosto cizí, pak se recipročně dá stejně mluvit o mincovní pečeti i portrétním sekretu v rámci lucemburské sfragistiky. Druhý zlom pak nastal na sklonku let 1321/1322, kdy od sklonku roku 1322 přicházejí na scénu erbovní sekrety dokonce s orlicí jako štítonošem a od roku 1323 jednostranné jezdecké pečeti. Jedná se o v Čechách pro panovníky zcela netypické kompozice a schémata, zatímco v Lucembursku naprosto běžná. Jde o francouzské (západoevropské) ikonografické schéma jednostranných jezdeckých pečeti. Obdobně možno hovořit o pečetích sekretních, snad s výjimkou V. a VII. typu.

Janova pečeť však posloužila rovněž jako jistý vzor pro pečeti drobných suverénů a Petra I. z Rožmberka, předního velmože Českého království. Mezi drobné suverény náleží Bolek II., kníže slezský a pán minsterberský, přičemž pořízení pečetidla je spojeno s lenním holdem Bolka Janovi v roce 1335.

Údajné pečetidlo Jana Lucemburského, nalezené v 19. století je novověkým falzem či historizujícím předmětem, vůbec se navíc k Janovi Lucemburskému nehlásícím; bylo mu připsáno při nálezu vlastně bezdůvodně omylem.

Janovy pečeti promlouvají k zájemci ovšem velmi zajímavě i po ikonografické stránce. Jeho pečeť nese jak obraz sv. Václava v tradiční formě klenotu jezdce českých králů, tj. složeného orličího křídla, tak dokonce rodovou lucemburskou ochránkyni, vílu Meluzínu, jež je symbolizována dráčkem – klenotem Janova koně.

Pečetnictví **Karla IV.** bývá v literatuře někdy rozděleno na tři periody, totiž markraběcí, českého krále do císařské korunovace a po korunovaci. O Karlově markraběcích pečetích je pojednáno na příslušném místě. Pokud jde o sfragistiku Karlovy královské periody, pak musíme nejprve vytknout následující dvě skutečnosti. Karlova vláda představuje současně vládu římského i českého krále a z těchto důvodů nachází odraz na jeho pečetích nejen česká, nýbrž i říšská symbolika. Karlovo pečetnictví, alespoň pokud jde o majestátní pečeti, představuje patrně vrchol našich majestátních pečetí vůbec.

Jako český král využíval Karel mnoha typů, zejména je ale významná jeho velká jednostranná pečeť, na níž je zobrazen v majestátu po pravici s říšským orlem a po levici s českým lvem na gotických štítech. Obdobně vypadala majestátní velká pečeť, užívaná z titulu českého krále a lucemburského vévody, doplněná znakem českým a lucemburským. Jeho sekretní pečeti byly erbovní.

Po císařské korunovaci je majestát doplněn říšskými orlicemi, které po stranách trůnu drží v zobáčích říšský a český znak. Tato pečeť je významná i použitím gotické minuskule jako písma legendy. Pokud jde o jeho sekrety, rovněž ty byly uzpůsobeny říšské tradici, tedy jsou erbovní, objevuje se v pečetním poli orlice, jež je vhodně doplněna v legendě opise, +IVSTE IVDICATE FILII HOMINVM.

Z titulu římského císaře a krále použil Karel IV. také několik zlatých bul, přičemž jejich schéma odpovídá zlatým císařským bulám světské hlavy Římské říše, tedy jde o majestátní avers a topografický revers, na němž je vyryt ideální Řím.

Příkladem speciálně užitých pečetí za vlády Karla IV. byla např. pečeť frankenštejského hejtmanství, jejíž typář vznikl v roce 1351, když Karel ve Slezsku koupil území Frankenštejska. Pečeť s dvouřádkovou legendou, jež nese v pečetním poli českého lva ve skoku otočeného heraldicky vpravo, byla používána až do roku 1465, kdy český král o Frankenštejsko přišel. Pečeť kulatého tvaru měla velikost 75 mm.

Pečeti **Václava IV.** můžeme rozdělit na majestátní, sekretní, rubní k majestátním a pečetní prsteny. U majestátních pečetí jsme schopni rozlišit 3 typy. První

byl používán v rozmezí 15. června 1363– začátek září 1373 a jednalo se o okrouhlou, 98 mm velkou pečeť, v jejímž pečetním poli byl na trůnu sedící král držící v heraldicky levé ruce říšské jablko a v heraldicky pravé ruce žezlo, v pečetním poli kolem trůnu se nacházely štíty se zemskými znaky – od vrchu vlevo doprava – český lev, lucemburský lev, hornolužická zeď, dolnolužický vůl, šest lilií lužické Nisy, braniborská orlice, slezská orlice. Všechny štíty byly orientovány do středu pečeti. Legenda byla ve znění: + WENCZESLAVS * QVARTVS * DEI GRACIA BOEMIE * REX * BRANDENBVRGENSIS * ET * SLEZIE * DVX.

Druhý typ majestátní pečeti je doložen od začátku září 1373 do německé královské volby. Tato 107 mm velká pečeť je opatřena legendou: + WENCZESLAVS : QUARTUS : DEI : GRACIA : BOEMIE : REX : BRANDENBURGENSIS : MARCHIO : LVCENBVRGEH : SLEZIE : ET : LVSACIE : DVX. V pečetním poli sedí král na trůnu s říšským jablkem v heraldicky levé a žezlem v heraldicky pravé ruce. Trůn je provázen heraldickou výzdobou – opěradlo je rozděleno do tří horizontálních pásků, kde se střídají vyobrazení lvů a orlic. Pod trůnem se tato dvě znamení opakují ve větším provedení – český lev napravo a orlice nalevo. Pod nohama panovníka se zprava doleva nacházejí znaky – slezské orlice, dolnolužického vola, hornolužické zdi. V gotickém rámování pečetního obrazu se nacházejí po pravici panovníka písmeno K a po levici A.

Třetí, 100 mm velký typ majestátní pečeti Václava IV., byl používán od římské královské volby až do Václavovy smrti. Jeho legenda zní + WENZESL : DEI : GRACIA : ROMANORVM : REX : SEMPER : AVGUSTVS : ET : BOEMIE : REX.: V pečetním poli je v gotické architektuře sedící panovník s říšským jablkem v levici a s žezlem v pravé ruce. Po pravé straně se nachází štíty s říšskou orlicí a na levé s českým lvem.

První sekretní pečeť používal Václav IV. od 15. června 1363 až do římské královské volby. Jednalo se o okrouhlou, 43 mm velkou pečeť s legendou ve znění: + Wenczeslaus Quartus Dei. Gracia : Boemie : Rex. V pečetním poli se nalézal ve středu štít s českým lvem, na kterém byla položena královská koruna, vpravo od ní bylo žezlo a vlevo říšské jablko. Celé pečetní pole je zdobeno damaskem, legenda je položena na perlovci. Druhý sekret je ohraničen římskou královskou volbou a Václavovou smrtí. Jedná se o okrouhlou, 41 mm velkou pečeť s legendou + Wenczeslaus dei gra Roman : Rex : semp : augūs : et : bohem rex. V pečetním poli je heraldicky vpravo hledící orel.

U Václava IV. máme doloženy též dva typy rubní pečeti k pečetím majestátním. První typ byl používán v rozmezí české královské korunovace a cca konce 60. let 14. století a v pečetním poli se nachází orel v gotické architektuře, který má na prsou osmiúhelník s českým lvem. Pečeť má velikost 29 mm. Druhý typ rubní pečeti je doložen v rozmezí roku 1371 a Václavovy smrti, jeho rozměr je 26 mm a náplň pečetního pole se od předchozího liší pouze způsobem provedení.

Pečetní prsteny (signety) jsou u Václava IV. doloženy rovněž dva – první v rozmezí 1. srpna 1361 až do české královské korunovace a druhý, v koroborací označený jako *secretum nostrum*, na listině z 12. září 1400. Oba mají velikost 24 mm. V pečetním poli prvního se nalézá osmiboký štít s českým lvem, legenda zní + S · WENZESLAI · DEI · GRA · HEREDIS · REGNI · BOEM ·. Z jediného otisku druhého typu, který je otřen, se bohužel nedá nic vytežit.

Pečetnictví **Zikmunda Lucemburského** do značné míry nenáleží do české sfragistiky, neboť Zikmund se ujal vlády v českých zemích teprve v roce 1435, a to přesto, že na svých předchozích pečetích si nechával do pečetní legendy vyrýt titul českého krále. Spíše u Zikmunda najdeme opět symboliku římského krále, římského císaře, krále uherského a v jeho jezdecké pečetě z počátku života i markraběte braniborského; již na ní se alespoň legendou hlásí k českým zemím. Samostatný český typář nikdy nepoužíval. Symbolika českých zemí v podobě štítu s českým lvem tak nacházela místo na jeho pečetích jako jeden z mnoha znaků jeho rozsáhlého komplexu ovládaných zemí.

Česká panovnická sfragistika za Lucemburků, počínaje Karlem a Zikmundem konče však získává ještě jeden rozměr, na který není možno zapomenout. Je to skutečnost, že se stala součástí sfragistiky v kontextu a jednotě s římsko-královskou symbolikou i titulaturou. U těchto panovníků se můžeme setkat i se zlatými bulami, nicméně tyto jsou vydávány nikoli z pozice českých králů, nýbrž římských králů a císařů.

Zikmundův zeť **Albrecht Habsburský** neužíval samostatného českého typáře, používal typáře římského krále.

Pečeti od **Ladislava Pohrobka** po nástup Habsburků lze členit na majestátní, větší, sekret a signet. S výjimkou Jiřího z Poděbrad vládl nyní český panovník vždy rovněž v Uhrách jako uherský král. Velké pečeti již jsou znakové, toliko Ladislav Pohrobek se ještě v pečetním poli nechal zobrazit v majestátu.

Ladislav Pohrobek užíval velké mincovní pečeti, kde na aversu byl typ pečetního obrazu portrétní majestátní, zatímco na reversu typ erbovní. Dále disponoval třemi typy pečeti znakové a jedním znakovým sekretem. Nejhonosnější je samozřejmě velká mincovní pečeť, kde se vedle na trůnu sedícím panovníkovi vyskytují jako štítonoši zemských znaků andělé. Ti pak jsou jako strážci štítu zastoupeni i na rubní pečetí znakové.

Signet zůstal logicky pečetí soukromou a panovník jej použil jen na zpečetění soukromých písemností, a tedy převážně ve funkci uzavírací.

Po zkušenostech s absencí velkého typáře za **Jagellonců**, kdy jej měl panovník u sebe v Budíně, si před volbou Ferdinanda I. stavové do desk vložili článek, který zajišťoval, aby král vydával listiny do zemí Koruny české jen přes českou dvorskou kancelář. Moravští stavové však na tom netrvali. Kancléř měl zpočátku u sebe jen sekret, zatímco Ferdinand velkou pečeť ve Vídni. To trvalo do roku 1530. Ale komora vydávala dále písemnosti pouze pod sekretem.

Zatímco kancléř uchovával velkou pečeť, ty menší měl na starosti místokancléř. Víme, že praktické pečetění privilegií prováděl taxátor, jenž zpečetěné písemnosti vydával příjemcům a současně za ně vybíral taxy. Papírové písemnosti pečetil expeditor.

Neustálý souboj panovníka a stavů, který probíhal v rovině politické i berní, se projevil rovněž v pečetnictví. Stavové jen nelibě nesly, že listiny s trvalou právní platností (majestáty) jsou stále pečetěny pouze pod sekrety a v roce 1541 prosadily, že mají být zpečetěny pečetí, kterou má u sebe kancléř s tím, že toto platí i zpětně. Leč dopustily se jisté chyby tím, že souhlasily, aby písemnosti, jež nepotřebují velkou pečeť, mohl vydávat Ferdinand I. z libovolné kanceláře.

Poněkud jiná situace nastává v pečetním obrazu za Habsburků. Zde již dochází k opuštění panovnické pečeti se zobrazením majestátu v pečetním poli a jeho místo zaujímá znak – čtvrcený česko-uherský štít, v němž je ještě vložen štít s panovníkovým rodovým erbem. Vedlejší země, včetně zemí Koruny české, našly umístění v kruhu kolem této heraldické kompozice. V mladší době je přidržují malí andělé, jako štítonoši.

Mnohem větší role se též dostalo sekretu, který se běžně užíval na zapečetění missivů, zpečetění písemností apelačního soudu a např. česká komora opatřuje své písemnosti panovnickým sekretem.

Panovníkovo jméno nesly i pečeti úřadů, např. moravský tribunál či vrchní slezský úřad. Teprve od roku 1760 měl mít každý úřad pečeť se svým názvem. To však vedlo nutně k rozšíření počtu pečeti. V literatuře se rozvinuly úvahy o označení pečeti, kde není v legendě panovníkovo jméno, za pečeti úřední. Veškeré pečeti české dvorské kanceláře do roku 1749 i česko-rakouské kanceláře po roce 1749 jsou erbovní.

Rovněž pečeti krajských úřadů byly erbovní, jejich štíty nesl na prsou habsburský orel, po roce 1806 je císařský.

I **české kněžny a královny** vydávaly své listiny. Souvisí to s jejich soukromými malými kanceláři. Jedná se o **Alžbětu**, manželku knížete Bedřicha, kteréžto pečeť je doložena k roku 1188, a **Helichu**, choť knížete Oty. Její pečeť se nachází u listiny z 15. června 1189 a i její pečeť se u listiny nachází vedle pečeti manžela. Helišina pečeť je typologicky velká a oválná. Z výše uvedeného plyne velmi zajímavý právní aspekt. Přivěšení pečeti kněžen vedle pečeti českých knížat a to dokonce v případě Alžběty na jednom pergamenovém proužku, je nesporným důkazem, že příjemce těchto listin se necítil dostatečně pojištěn tím, že by disponoval listinou, zpečetěnou toliko pečeti české kněžny.

Velmi zajímavá je typář první choti Přemysla Otakara II., Markéty. Již na první pohled spolu totiž nekoresponduje pečetní obraz a legenda. Markéta je totiž v pečetním poli zobrazena korunovaná na trůnu, avšak legenda zní MARGARETA DI GRA DVCISSA AVSTR. 7 STIR. MARCHA.MORAS. Je tedy logické, že typář musel vzniknout v letech 1251–1553, doložen je v jediném případě z roku 1260. Jediné vysvětlení korunované hlavy tkví v tom, že Markéta byla chotí římského krále.

Významný je počín manželky Přemysla Otakara I. **Konstancie** a pak především druhé ženy Přemysla Otakara II. **Kunhuty Haličské**, jež použila za svého života celkově dvou typářů. Druhý je dokonalejší a vlastně již vdovský. Kunhuta ale proslula svou epistolografickou činností a bezpečně pro ni máme dochovaný sekret, sloužící k zapečetování listů. Tady česká panovnice předstihla dokonce české krále, neboť u panovníků jsme ze dvou koroborací informováni o sekretu až u Václava II.

Velká Kunhutina pečeť vykazuje dosti významnou podobu se IV. pečetním typem Přemysla Otakara II.; jde o jakýsi protějšek majestátní strany. Děje se tak zejména dvouřádkovou legendou a vyobrazením královny na trůně. Zaujme rov-

něž typické gesto levé ruky panovnice, zachytávající za plášť. Tím dochází ke zdůraznění pláště, který osobu korunovanou a pomazanou odděluje od ostatních smrtelníků.

Velká majestátní pečeť **Guty Habsburské** přináší množství poznatků, které jsme dosud nedokázali vyhodnotit správně. Nejedná se totiž o vyobrazení Guty v plném majestátu s korunou královny na hlavě a žezlem v pravé ruce, jak se dosud všeobecně a jednotně soudilo. Guta totiž nemá na hlavě plnohodnotnou korunu a v ruce netřímá žezlo, nýbrž ratolest. Gutina hlava nese buďto pouhou ozdobnou sponu na vlasy nebo ženskou korunku (s určitou podobností s ženskou korunou v nálezu ve Slezské Středě), která ale neodpovídá plnohodnotné koruně královny, jakou užívala po korunovací a pomazání. Nejlépe o tom svědčí srovnání s korunami na všech pečetích českých královen přemyslovského a lucemburského věku. Že se nejedná o vyobrazení královny v plném majestátu velmi přesvědčivě doplňuje i znění pečetní legendy: GVTA DEI GRADNA REGNI BOEMIE ET MARCHIONISSA MORAVIE, kdysi mylně (a vlastně i nelogicky) přečtené Jiřím Čarkem: GVTA.DEI.GRACIA.REGNI.BOEMIE.ET.MARCHIONISSA.MORAVIE. Panovnice zobrazena v tzv. neúplném majestátu, jež se označuje v legendě jako D(omi)NA REGNI BOEMIE, navíc výborně a podstatně vhodněji koresponduje s aversní velkou majestátní pečetí I. typu jejího manžela Václava II., který je zobrazený na trůnu bez insignií (a tedy i bez koruny) s mečem v pravici a levicí zachycenou za sponu pláště; Gutina pečeť jí tvoří odpovídající protějšek. Oba manželé jsou tak zobrazeni na trůnu (Václav), resp. stolci (Guta), přičemž levou ruku mají zachycenu za plášť. Oba jsou v pečetních legendách označeni pouze jako pán či paní Českého království, Václav ještě jako dědic (ERES, resp. HERES). Jistě stojí za pozornost analogie se vzájemně korespondujícími majestátními pečetěmi Přemysla Otakara II. a Kunhuty Haličské (viz popisek velké majestátní Kunhutiny pečeti). Na okraj věci je dlužno ještě připomenout, že pod trůnem nejsou zachyceni dva psi, byť to tak na první pohled tak vypadá, ale jde o dekorativní rostlinné stonky.

Korunovace Václava II. a Guty Habsburské proběhla až 2. června 1297 a vzhledem k tomu, že Guta krátce nato zemřela, nestihla již ve své sfragistice – na rozdíl od Václava II. – na korunovací zareagovat plným majestátem.

Velká pečeť **Elišky Přemyslovny**, zobrazující českou a polskou královnu v majestátu, vznikla po Eliščině korunovací na českou královnu v roce 1311.

V literatuře je často srovnávána s velkou majestátní pečetí její rivalky Alžběty Rejčky. Kvalitou zpracování se obě pečeti řadí mezi mimořádná sfragistická díla. Lze souhlasit s tím, že kompozice na Eliščině pečetí je otevřenější a progresivnější, zaujme i dekorativní pojednání pečetní plochy a bohatá heraldická výzdoba.

Velká majestátní pečeť manželky dvou českých králů Václava II. a Rudolfa I. Habsburského **Alžběty Rejčky**, vznikla až po sňatku s Rudolfem Habsburským, tedy po 17. říjnu 1306. Zcela jistě zaujme heraldická výzdoba, která právě vznik pečeti výborně datuje tím, že se v pečetním poli mj. vyskytuje také gotický štít s habsburským jednoocasým lvem. Druhou pozoruhodností, jež stojí za povšimnutí, je označení Elišky v legendě jako dvojí královny (BIS REGINA), tedy královny české a polské (kterou byla jako žena Václava II. od roku 1301).

O pečetích dalších panovnic jsou naše dosavadní znalosti dosti kusé, proto od jejich výkladu upustíme.

Pečeti moravských markrabat

Navzdory skutečnosti, že moravských markrabat přemyslovské rodu nebylo zcela málo, pečeť do dnešních dnů zachovaly toliko tři. Veškeré pečeti jsou typově velké. Prvním z jejich majitelů byl **Vladislav III. Jindřich**. Poté, co dobrovolně svou vládu v Čechách předal svému bratru Přemyslu Otakarovi I. a odešel na Moravu, si nechal pořídit jediný markraběcí typář. Pečetním obrazem je jezdec na koni, jedná se o portrétní rytířský pečetní obraz. Přestože nejstarší doklad máme fyzicky doložen k roku 1213, je pravděpodobné, že typář vznikl po příchodu na Moravu v roce 1197. Pozoruhodné je i písmo, které bychom mohli označit za romanogotiku.

Vladislav III. Jindřich používal jako kníže při své krátké samostatné vládě pečetního typáře, z něhož se dochoval pouhý zlomek. Na jméno Vladislava III. Jindřicha je vázáno také pečetní falzum. Velkou dochovanou pečeť si zachoval až coby moravský markrabě a založil tím řadu velkých pečetí moravských přemyslovských markrabat, které se vyskytuje – s výjimkou I. typu pečeti markraběte Přemysla, až po celou přemyslovskou markraběcí sfragistiku. V pečetním poli vidíme ozbrojeného jezdce, jedoucího heraldicky vlevo na koni, kterak na normanském štítu nese lva.

Po Vladislavu III. Jindřichovi zanechal otisky dvou typářů mladší bratr českého krále Václava I., **moravský markrabě Přemysl** († 1239). První typ je dolo-

žen pouze v jediném exempláři a nelze o něm mnoho říci pro otřený pečetní obraz. Tvarem se však jednalo o pečeť štítovitou, náplní pečetního pole byla pravděpodobně dvouocasý lev. Na druhém typu, používaném v letech 1233–1239. Je již pro moravská markrabata typickým jezdeckým jednostranným obrazem. Jezdec však nyní nese na štítu lva, nýbrž orlici. Nemůže se však ještě jednat o orlici moravskou, patrně jde o orlici říšskou jakožto symbol nezávislosti na českém králi v Praze. Volba pečetního jezdeckého obrazu a orlice místo tradičního lva je zřejmě výrazem odboje markrabě Přemysl vůči staršímu bratru a českému králi Václavu I., v němž tehdy Přemysl setrval.

Přemysl Otakar II. pečetil jako moravský markrabě velkou pečetí od roku 1247. Ta navazovala na tradiční podobu přemyslovských markraběcích pečetí, což znamená, že byla jednostranná a typologií pečetního obrazu jezdecká rytířská, kdy ozbrojený jezdec nese gotický štít s dvouocasým lvem. Přemysl se v legendě označuje jako markrabě moravský. Podoba pečetního obrazu nese určité rysy s pečetními obrazy rakouských Babenberků a je zde zřejmě cíleným vyjádřením ambicí na vládu v rakouských zemích. Tyto ambice vygradovaly Přemyslovou mincovní pečetí mladšího českého krále, vévody rakouského a štyrského u roku 1251.

U moravských přemyslovských markrabat je velmi zajímavá heraldická symbolika, neboť se na jejich pečetích objevuje lev, jenž býval starší literaturou považován za původní rodový symbol Přemyslovců. Z uvedené množiny markraběcích pečetí je jedinou výjimkou náplň štítu druhého typu pečetí markraběte Přemysla, kde se objevuje orlice. Nejedná se ovšem bezpečně ještě o orlici moravskou, ale nejspíše říšskou.

Moravské markraběnky přemyslovské periody zachovaly pečeti toliko dvě. První byla manželka Vladislava III. Jindřicha Heilwida (dříve označovaná za Hedviku) a druhou Markéta, žena markraběte Přemysla. Obě pečeti jsou velké a typem pečetního obrazu majestátní. Heilwidina pečeť z jediného nám známého dokladu z roku 1218 je poněkud atypická svým tvarem, který je špičatě-oválný. V pečetním poli je na stolci zachycena sedící markraběnka, která má v pravé ruce žezlo a levou ruku položenou na rouchu (plášti) na prsou. Pečeť je poměrně velká, měří 70 x 55 mm.

Markétina pečeť doložena na listině z roku 1235 je velmi poškozená, zdá se však, že typ pečetního obrazu byl rovněž majestátní.

Lucemburská etapa moravské markraběcí sfragistiky je vymezena léty 1334–1411, tedy léty udělením Moravy Janem Lucemburským Karlu IV., resp. smrtí Jošta Lucemburského. V zásadě lze rozlišit velké pečeti, které nesly v pečetním poli figurativní náplň a pak pečeti menší, kterými byly buďto osobní hlavní pečeti či sekrety.

Od Přemysla Otakara II. uplynulo téměř sto let, než byl moravský markraběcí stolec opět obsazen. Tentokrát se již jednalo o markrabata z moravské lucemburské sekundogenitury, takže jejich symbolika byla poněkud odlišná od přemyslovské. Navíc prošel značným vývojem i umělecký styl, takže zatímco pečeti moravských Přemyslovců náležejí ještě do románského umění a prvních průníků gotiky, pak lucemburská markraběcí pečeť je již plně gotická, u figurativních pečeti lze konstatovat gotiku poklasickou.

Karel IV. použil velké jednostranné pečeti s jezdeckým válečným typem pečetního obrazu, která – stejně jako jednostranné pečeti jeho otce Jana Lucemburského – stojí pod francouzskými vlivy a její podobu s pečeti francouzského prince Jana II. Dobrého nelze přehlédnout. K ní disponoval markrabě třemi znakovými sekrety, na jednom z nich se jako štítonoš objevuje divý muž (dříve považován za anděla) a gryfové.

Karlův mladší bratr **Jan Jindřich** používal velké pečeti, kterou mu ovšem ztratil komorník, jak se zmiňuje koroborace jedné z jeho listin z 1. června 1369. O typologii jejího pečetního obrazu nejsme informováni, avšak zdá se být nanejvýš pravděpodobné, že se jednalo o pečeť jezdeckou. Za ni si markrabě nechal vyhotovit typář nový, jehož podoba se v několika otiscích dochovala do dnešní doby. Tento typář je jezdecký válečný a má vymezené pečetní pole prolamovaným šestilistem, kde se střídají draci (meluzínská symbolika?) a gryfové (stejně jako tytéž figury oddělují jednotlivá slova legendy), vykazuje však jisté atypičnosti, neboť kombinuje ozbrojeného jezdce s motivy vysloveně lovcími – stromem s pěti sedícími ptáky, jelenem, dvěma laněmi, zajícem a psy. Pečeť o velikosti 80 mm, jejíž legenda je nyní vyryta již gotickou minuskulí, se používala v letech 1351–1375 a je tedy očividné, že se s ní opatrovaly i starší listiny, kde byla – nyní již ztracená – velká pečeť Jana Jindřicha.

Jan Jindřich dále užil osobní hlavní pečeti erbovní s moravskou orlicí v pečetním poli a tří typů sekretů rovněž se symbolem Markrabství moravského.

Jošt Lucemburský, nejstarší syn Jana Jindřicha, několikrát v životě sáhl po službách velkého typáře s ozbrojeným jezdcem v pečetním poli. Pečetidlo bylo veliké 102 mm, jeho legenda byla vyryta gotickou minuskulí a doloženo je otisky pro léta 1378– 1406. Vedle něj pečetil již jen znakovými pečetěmi, jedné velké či spíše osobní hlavní a třemi typy sekretu. I pro tyto pečetě je typická heraldická výzdoba, kdy veškeré pečetě, vyjma braniborského sekretu, nesou v pečetním poli moravskou orlici. Braniborský sekret přináší samozřejmě orlici braniborskou a odráží Joštovu vládu v tomto markrabství.

Oba mladší bratři Jošta Lucemburského vystačili pouze s erbovními pečetěmi. **Jan Soběslav** užil znakovou osobní hlavní pečeť a dva typy znakového sekretu, **Prokop** pak tři typů osobní hlavní pečetě a tři typů sekretů; všechny nesou v pečetním poli moravskou orlici.

Z moravských markraběnek lucemburské periody – manželek členů moravské lucemburské sekundogenitury – známe jen několik dokladů pečetí první a druhé choti Jana Jindřicha, přičemž u druhé ženy markraběnky Markéty jde o sekret se čtvrceným štítem v pečetním poli, kde se střídá symbolika Opavska, polcené pole, s moravskou orlicí.

Albrecht II. Habsburský, švagr Zikmunda Lucemburského, byl úplně posledním vládnoucím moravským markrabětem. Albrecht použil celou řadu menších erbovních pečetí, jako velkou pečeť zvolil náležitý reprezentační prostředek, totiž velkou pečeť s typem pečetního obrazu jezdeckým válečným. Albrechtova žena Alžběta používala několika pečetí, avšak bez moravské symboliky; jde o typáře rakouské a uherské.

Stručnou zmínku je dlužno ještě učinit u pečetě Děpolticů – jedné z přemyslovských větví. Přestože pečeť Děpolda III., doložená k roku 1228, je – co se typologie pečetního obrazu týče – portrétní jezdecká válečná, užíval Děpolt III. také pečetě znakové (doložena nejméně k roku 1213). Pro tu je typický poněkud zvláštní pečetní obraz, v němž nacházíme pod královskou korunou „rostlého“ lva s orlicí, tedy polcenou figuru, jejíž heraldicky pravá polovina představuje polovinu lva a levá polovinu rozkřídlené orlice. Podobné pečetě se stejným námětem používal také Děpoltův syn Soběslav.

Alespoň stručnou zmínku musíme učinit u pečeti **opavských Přemyslovců**. Jedná se o linii, kterou založil levoboček Přemysla Otakara II., Mikuláš I. Opavský. Tato linie sice neměla nárok na nástupnictví a titul českých králů, představuje ovšem pečeti drobných suverénů, jimž bylo uděleno Opavské knížectví. U vévodů opavských můžeme rozlišit velké pečeti, které nesly obvykle jezdecký motiv. Mikuláš I. Opavský ještě na svém I. typu pečeti použil jezdecké schéma ne nepodobné našim přemyslovským jezdeckým pečetím, tedy ozbrojeného jezdce na koni s kopím v ruce. Počínaje ovšem jeho druhým typem již se jezdecký obraz ustálil na tzv. francouzský válečný jezdecký ikonografický typ, kdy má ozbrojený jezdec v ruku nikoli kopí, ale tasený meč. Ostatní pečeti, ať již osobní hlavní pečeti, sekrety či signety byly, až na jednu výjimku, erbovní. Signet jako rubní pečeť použil nejméně předposlední člen rodu, Vilém (1433–1452), byť samostatné užití signetů Opavskými Přemyslovci je třeba předpokládat ale již dříve. Pečeti, ať již jezdecké, ale zejména sekretní a osobní hlavní, nesou odpovídající heraldickou výzdobu, což v případě Opavska je polcený štít, který ovšem bývá kombinován i s další heraldickou symbolikou, pokud ten který člen rodu vládl ještě i v jiných slezských knížectvích.

Za větší pozornost stojí právě ona výjimka, tj. II. typ sekretu (gema) Mikuláše I. Opavského, který je doložen v jediném případě z 15. května 1293 právě svým obrazem. V literatuře se dosud neobjevilo její ohodnocení. Zachycení mužské vousaté hlavy v pečetním poli, otočené heraldicky vpravo je velmi důležité ikonograficky. Vzpomeneme-li si na sekrety českých panovníků, pak se jedná o typický antický portrétní typ, používaný právě českými králi. Mikuláš tím dává najevo, že je skutečně vládcem, drobným suverénem. Tento portrétní typ pečeti svým pojetím a ikonografickým významem totiž výrazně převyšuje všechny ostatní znakové sekrety.

Do této skupiny musíme počítat také **státní pečeti**. Nejstarší z nich – byť jen v určitém slova smyslu – je pečeť České koruny a vznikla na počátku 30. let 15. století. O její vznik se zasloužily české husitské stavy. Vymezení a použití pečeti bylo v době bezkráloví do roku 1436. Není ovšem bez zajímavosti, že se znovu začala požívat v době správcovské vlády Jiřího z Poděbrad. Pečeť kulatého tvaru o veli-

kosti 85 mm je dosti podobná velké znakové pečetí českého krále Jiřího z Poděbrad. V rostlinnými motivy damaskovaném pečetním poli je vyryt gotický štít s českým lvem otočeným heraldicky vpravo, přičemž opis pečetí zněl: SIGILLUM. CORONE. REGNI. BOHEMIE. Písmo bylo vyryto gotickou minuskulou.

Stavové si později pořídili větší a menší pečetidlo České koruny. Typem pečetního obrazu spadají obě do obrazového hagiografického, neboť pečetnímu poli jednoznačně dominuje sv. Václav, kolem kterého jsou umístěny – v rostlinnými motivy damaskovaném pečetním poli – znaky korunních zemí. Do značné míry lze v základní podobě větší pečetí hledat inspiraci s reversem mincovní pečetí Vladislava Jagellonského. Typář byl stříbrný a pořízen byl v roce 1508, jeho existence lze předpokládat zřejmě do roku 1547, kdy se ztratil v souvislosti s protihabsburským povstáním. Nicméně tato idea jistě neosobní (jde o pečeť České koruny, nikoli panovníka) pečetí se opět vynořila – zcela logicky – v době předbělohorského stavovského odboje. Byl pořízen v podstatě stejný typář jako v roce 1508 s tím, že nyní se materiálem pečetidla stalo dokonce zlato. Větší pečeť České koruny o velikosti 95 mm se používala v letech 1619–1620.

V letech 1547–1619 jako jistá náhrada za ztracený typář větší pečetí Koruny české stavové pořídili menší korunní pečetidlo o rozměru 55 mm, zhotovené ze stříbra. Také jeho pečetnímu poli dominuje sv. Václav, avšak z heraldické symboliky zbyla jen svatováclavská orlice a český dvouocasý lev na štítech. Pečetní pole je opět bohatě damaskováno rostlinnými motivy a nese na pásce opis se zněním: SIGILLVM.MINVS.REGNI.BOEMIE.

Po rozpadu Rakousko-Uherska potřebovala nově vzniklá Republika československá potvrzovat dokumenty. Protože však ještě neexistovaly ani státní znaky nového státu ani jiná platná státní symbolika, sáhla po provizorní státní pečetí. Užívala se pro pečetění originálů ratifikačních listin k mezinárodním smlouvám a úmluvám. Byla němá, uprostřed pečetního pole byl gotický štít s českým lvem. Pečeť měla kulatý tvar o velikosti 45 mm zhotovená z vosku červené barvy.

Od vzniku státních znaků ČSR existovala velká a malá státní pečeť ČSR. Pečetní deska velkého typáře nese velký státní znak včetně štítonošů a devízy Pravda vítězí a opis REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ. Malé nese ve francouzském štítu malý státní znak ČSR. Pečetní obraz obou doplňují lipové lístky a ratolesti, opis menší pečetí zní opět REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ. Oba typáře jsou vyrobeny z bronzu, velký o rozměru pečetní desky 100 mm, menší

60 mm, hlavice typáře je zhotovena z ebenového dřeva. Obě pečetidla vznikla až v roce 1924. Pozoruhodná je rovněž skutečnost, že držadla jsou pojata ikonograficky a symbolicky. Hlavice jsou ryty ozdobně, velké pečetidlo má sv. Václava na koni s taseným mečem, bojujícím s okřídleným drakem. Na druhé straně rukojeti je zachycena katedrála sv. Víta sevřeného dračím tělem s částí Pražského hradu (od Jeleního příkopu). Uměleckou podobu pečetního obrazu velkého i malého typáře navrhli František Kysela a Otakar Španiel, rukojeť je dílem Damiana Pešana. Drak bývá ikonograficky považován v literatuře v tomto případě jako symbol habsburského útisku. Rukojeť malého typáře je uprostřed zdoben písmeny RČS a lipovými ratolestmi.

Pečetidlo prezidenta Republiky československé bylo zhotoveno z oceli v roce 1920 o velikosti pečetní desky 45 mm. Určení mělo pro písemnosti prezidenta republiky, které nevyžadovaly spolupodpis odpovědného člena vlády a současně neměly soukromou povahu. Pečeť nesla v pečetním poli velký znak první republiky a na pásce opis o znění: •PRESIDENT •REPUBLIKY• ČESKOSLOVENSKÉ•.

S vyhlášením Protektorátu musela být upravena nejen heraldická symbolika, ale také symbolika sfragistická. Vládní nařízení sice definovalo dvě státní pečeti, a to větší a menší, náplní jejichž pečetního pole byly větší a menší státní znak, nicméně v praxi se pečeti mnoho neuplatnily, neboť Protektorát Čechy a Morava neudržoval mezinárodní diplomatické styky s cizinou.

Pečetidlo státního prezidenta mělo velikost 43 mm a materiálem se mu stala mosaz. V pečetním poli nese větší státní protektorátní znak a kapitálou vyrytou legendu v německém jazyce o znění *DER STAATSPRÄSIDENT DES PROTEKTORATES BÖHMEN UND MÄHREN.

I ČSSR měla od roku 1960 dva státní typáře, materiál, z něhož byly vyrobeny, byla ocel. Velký měřil 66 mm, malý 46 mm. V pečetním poli se nacházel zobrazený tzv. státní znak z roku 1960; po straně pavézy jej doplňovala lipová ratolest o třech lipových lístcích. V úschově je měl prezident republiky, neboť podle ústavy zastupoval stát navenek, sjednával, ratifikoval mezinárodní smlouvy. Rovněž tak propůjčoval státní vyznamenání a i při této příležitosti se k nim přitiskovala státní pečeť. Obě pečetidla se lišila toliko velikostí, náplň pečetního pole byla zcela identická.

Poměrně rychle po roce 1989 vypluly na povrch rozpory mezi českou a slovenskou politickou reprezentací, které našly odraz rovněž v podobě státní

pečeti požadavkem na paritní zastoupení českého a slovenského jazyka v legendě státní pečeti. V pečetním poli se nacházel francouzský čtvrcený štít s českým lvem v prvním a čtvrtém poli a patriarším křížem na trojvrší v poli druhém a třetím. Uvedená česká a slovenská heraldická symbolika byla doplněna po bocích štítu třemi lipovými lístky. Dvojjazyčná legenda, tedy česko-slovenská, přičemž slova ČESKÁ A SLOVENSKÁ FEDERATIVNÍ REPUBLIKA byla umístěna dostředivě a ČESKÁ A SLOVENSKÁ FEDERATÍVNA REPUBLIKA odstředivě. Pečetidlo bylo zhotoveno z oceli, pečetní deska byla kulatého tvaru o velikosti 46 mm.

Pečetidlo prezidenta republiky neslo rovněž výše uvedený znak federace, nyní ovšem bez lipových lístků text opisu byl nyní pouze v českém jazyce a zněl PREZIDENT ČESKÉ A SLOVENSKÉ FEDERATIVNÍ REPUBLIKY. Rovněž zde byla materiálem typáře ocel, pečetní deska měla kulatý tvar o rozměru 37 mm.

Současnou velkou státní pečeť definuje zákon České národní rady č. 3/1993 Sb. *O státních symbolech České republiky* tak, že ji tvoří velký státní znak, podložený lipovými ratolestmi po jeho stranách, kolem kterých je opis: ČESKÁ REPUBLIKA. Státní pečeť uchovává prezident republiky. Můžeme doplnit, že opis začíná šestikvítkem a je sevřen do linek, které jsou z vnější části dvě a z vnitřní jedna. Pečetidlo republiky je určeno ke zpečetování mezinárodních smluv a dalších významných dokumentů.